

TERESA MIERZWA
Pysznica

Eksterminacja duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej

Wybuch II wojny światowej spowodował utratę niepodległości państwa polskiego. Wskutek agresji Niemiec 1 września oraz ZSRR 17 września 1939 r. doszło do ogromnych zniszczeń w sferze materialnej, jak również do uszczerbku na zdrowiu oraz ofiary z życia wielu Polaków. Ponadto już od początku inwazji rozpoczęto eksterminację narodu polskiego.

Na terenach zajętych przez Armię Czerwoną dokonano kilkakrotnych deportacji ludności polskiej, przenosząc ją do łagrów w głąb Rosji sowieckiej i zmuszając do ciężkiej, wręcz niewolniczej pracy. Jej efektem była wysoka śmiertelność zwłaszcza wśród kobiet i dzieci. Natomiast na ziemiach będących pod okupacją niemiecką już we wrześniu 1939 r. rozpoczęto akcję wyniszczania polskich elit politycznych, społecznych oraz intelektualnych. „Zgodnie z rasistowskim stereotypem Polaka panującym w III Rzeszy nazistowscy przywódcy wierzyli, że świadomość narodową posiada tylko polska inteligencja, natomiast lud zajmuje się wyłącznie troską o codzienny byt i jest mu obojętny los państwa”¹. Spodziewano się więc, że likwidacja wykształconych Polaków doprowadzi do zaniku tożsamości całego narodu i pozwoli „przekształcić polskie społeczeństwo w bierną amorficzną masę, służącą w najlepszym razie jako niewykwalifikowana siła robocza dla III Rzeszy”². Z największą zaciekleścią mordowano przedstawicieli inteligencji, a więc nauczycieli, lekarzy, wyższych wojskowych, księży, ale także pisarzy, prawników, urzędników, dziennikarzy, jak również członków organizacji zajmujących się szerzeniem patriotyzmu³.

Podczas II wojny światowej duchowieństwo polskie poniosło ogromne straty. „Ciągłe uzupełnianie i wciąż jeszcze niekompletne statystyki wskazują, że podczas ostatniej wojny w okupowanej Polsce poniosło śmierć ogółem 1934 księży diecezjalnych i alumnów, 850 zakonników wraz z braćmi zakonnymi oraz 389 sióstr za-

¹ M. Wardzyńska, *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce Intelligenzaktion*, Monografie 53, Warszawa 2009, s. 67.

² M. Wardzyńska, *Był rok 1939...*, dz. cyt., s. 7.

³ M. Wardzyńska, *Był rok 1939...*, dz. cyt., s. 67–69.

konnych. W grupie zamordowanych znajduje się 6 biskupów⁴. Największe straty osobowe wśród duchowieństwa odnotowano diecezjach włączonych do III Rzeszy: „w diecezji wrocławskiej zginęło 50% księży pracujących w jej granicach w 1939 roku, w chełmińskiej – ponad 46%, w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej – około 36%. W diecezjach znajdujących się w granicach Generalnego Gubernatorstwa poniosło śmierć kilka procent duchowieństwa. Na wschodnich obszarach Drugiej Rzeczypospolitej straty osobowe duchowieństwa wahały się od 10% w archidiecezji lwowskiej do 23% w diecezji pińskiej⁵.”

Również terytorium diecezji sandomierskiej wcielono wówczas do Generalnego Gubernatorstwa. Prześladowań doznało tu 75 księży, co stanowiło 11,2 proc. duchowieństwa. Niniejsza praca dotyczy eksterminacji, czyli wyniszczenia duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej. W tym czasie śmierć poniosło 28 księży tej diecezji, którzy polegli w różnych okolicznościach. Najwięcej z nich, tj. 18, zginęło w obozach koncentracyjnych, pozostali w wyniku działań wojennych lub terroru okupacyjnego⁶.

Głównym celem niniejszego artykułu jest ukazanie okoliczności oraz momentu śmierci kapłanów będących ofiarami wojny, a także ich postawy wobec zniewolenia i przemocy okupanta podczas uwięzienia, przesłuchań oraz pobytu w obozach zagłady. W mniejszym stopniu skupiono się na życiorysach prześladowanych duchownych, które umieszczono głównie w przypisach.

Stan badań nad omawianym tematem jest zróżnicowany. Najobszerniejszą dokumentację poświęcono męczennikom obozów koncentracyjnych. Sylwetki pozostałych kapłanów – ofiar działań wojennych czy terroru okupacyjnego – omówiono zwięźle. Całościowe badania w tym zakresie jako pierwsi przeprowadzili księża salezjanie: Wiktor Jacewicz oraz Jan Woś, którzy przedstawili swoje wyniki w publikacji *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*. Tom czwarty tego opracowania omawia m.in. sylwetki kapłanów diecezji sandomierskiej. W niniejszej pracy wykorzystano także inne materiały i artykuły zarówno o grupach osób, jak i o poszczególnych księżach. Zajmowali się tym tematem m.in.: Franciszek Jop⁷, Stanisław Makare-

⁴ D. Olszewski, *Polscy męczennicy drugiej wojny światowej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4 (2005), s. 110.

⁵ D. Olszewski, *Polscy męczennicy...*, art. cyt., s. 110.

⁶ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 4, *Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w archidiecezjach: mohylowskiej, poznańskiej i wileńskiej oraz w diecezjach: gdańskiej, kamienieckiej, łuckiej, pińskiej, przemyskiej, sandomierskiej, siedleckiej, tarnowskiej, warmińskiej, wrocławskiej, w pralaturze pińskiej i wśród duszpasterstwa polonijnego*, Warszawa 1978, s. 320–321.

⁷ F. Jop, *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” [dalej: KDS] 41 (1948), s. 140–147, 196–201, 243–260; 42 (1949), s. 26–40, 65–75, 98–101, 151–160, 192–199.

wicz⁸, Marian Zimałek⁹, Dariusz Nawrot¹⁰, Mariusz Bobula¹¹, Tomasz Saracyn¹². Publikacje tych autorów rzucają więcej światła na analizowane postacie. Szczegóły życiorys wymienionych w artykule duchownych zaczerpnięto ze *Słownika biograficznego księży diecezji sandomierskiej*¹³, zrezygnowano więc z kwerendy archiwalnej.

Artykuł składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym omówiono sylwetki kapłanów, którzy zginęli w wyniku bezpośrednich działań wojennych. Drugi rozdział składa się z dwóch części: najpierw przedstawiono błogosławionych męczenników obozów koncentracyjnych, następnie pozostałych księży – ofiar hitlerowskich miejsc zagłady. Trzeci rozdział poświęcono kapłanom, którzy ponieśli śmierć w wyniku represji okupanta, ran odniesionych wskutek działań zbrojnych lub też z ręki nacjonalistów ukraińskich.

Kapłani sandomierscy jako ofiary działań wojennych

Diecezja sandomierska w czasie II wojny światowej była terenem, na którym rozgrywały się liczne działania wojenne. Toczyły się one zarówno we wrześniu 1939 r., jak i w czasie okupacji, kiedy dochodziło do walk partyzanckich, ale także podczas radzieckiej ofensywy przeciwko wojskom niemieckim w latach 1944–1945. Doprowadziły one do licznych strat materialnych, jak też w ludności. Nie ominęły także duchowieństwa diecezji sandomierskiej.

Jedną z pierwszych ofiar II wojny światowej wśród kapłanów diecezji sandomierskiej był ks. Józef Witkowski¹⁴, który od 31 grudnia 1934 r. pełnił funkcję pro-

⁸ S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary. Błogosławieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu drugiej wojny światowej*, Sandomierz 2001.

⁹ M. Zimałek, *Ks. prof. Franciszek Rośliniec, teolog-bibliista z Wyśmierzyc (1889–1942)*, „*Studia Sandomierskie*” 5 (1985–1989), s. 237–341; M. Zimałek, *Rośliniec Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 32, z. 132, Wrocław–Warszawa 1989, s. 99–100.

¹⁰ D. Nawrot, *Błogosławiony ksiądz komandor podporucznik Władysław Miegoń, Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2001.

¹¹ M. Bobula, *Błogosławiony ksiądz Antoni Rewera, Męczennicy 1939–1945* 44, Włocławek 2001.

¹² T. Saracyn, *Działalność społeczno-religijna ks. Stefana Grelewskiego (1898–1941)*, „*Studia Sandomierskie*” 11 (2007), z. 1, s. 5–67.

¹³ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec (t. 3–4), *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej*, t. 1–4, Sandomierz 2014–2019.

¹⁴ Ks. Józef Witkowski urodził się 28 czerwca 1896 r. w Trzepnicy (parafia Bęczkowice, diecezja włocławska). Uczęszczał do Szkoły Aleksandryjskiej w Piotrkowie Trybunalskim oraz do tamtejszego gimnazjum. W 1914 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Wilnie. Wybuch I wojny światowej przerwał jego edukację. W latach 1916–1917 pracował jako nauczyciel we wsi Kamionka koło Biłgoraja. W 1917 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Świecenia kapłańskie przyjął 26 maja 1923 r. z rąk bp. Mariana Ryksa. Jako wikariusz pracował w Olbierzowicach, Sławnie oraz Iłży. Następnie był prefektem w gimnazjum w Staszowie, potem wikariuszem w Opatowie.

boszcza parafii Kielczyna. Jednocześnie był także kapelanem rezerwy. Czwartego września 1939 r. został zmobilizowany do służby w 2. Pułku Piechoty Legionów Wojska Polskiego. Zginął tego samego dnia wraz z pięcioma innymi osobami na dworcu kolejowym w Sandomierzu wskutek niemieckiego nalotu. Pochowano go na cmentarzu w parafii Kielczyna¹⁵.

Bezpośrednie działania wojenne przyczyniły się również do śmierci ks. Stanisława Klimeckiego¹⁶, który od 1914 r. pracował jako proboszcz w Drzewicy. Ksiądz ten odznaczał się wybitną pobożnością i gorliwością w wypełnianiu kapłańskich obowiązków. Po wybuchu wojny pozostał wraz ze swymi parafianami. Gdy 7 września 1939 r. lotnictwo niemieckie zbombardowało Drzewicę, zniszczeniu uległo wiele domów. Od wybuchu bomby, która spadła na cmentarz przykościelny, pospadały dachówki na dachu kościoła. Mogło to wyglądać tak, że ktoś je celowo powyjmował w celu obserwacji wroga. Wieczorem odbyły się jeszcze starcia pomiędzy wojskiem polskim a niemieckim. Kiedy 8 września Niemcy weszli do Drzewicy, na plebanii przebywał w tym czasie ks. Antoni Daleciński¹⁷, wikariusz z Ozorkowa, kapelan Wojska Polskiego. Ks. Klimecki przedstawił go jako swojego wikarego. Jednakże gdy odkryto jego prawdziwą tożsamość (zdradziły go żołnierskie buty wystające spod sutanny¹⁸), proboszcza dotkliwie pobito. Oskarżono go także, że z budynku

---

Od 1933 r. pełnił funkcję rektora kościoła św. Jacka w Klimontowie – aż do 31 grudnia 1934 r., gdy mianowano go proboszczem w Kielczynie. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, S–Ż. *Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 220; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1990, s. 116–117, 122, 285, 414, 459–461.

¹⁵ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 220; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 338.

¹⁶ Ks. Stanisław Klimecki urodził się 8 maja 1877 r. w Nowej Słupi. W latach 1884–1890 uczył się w miejscowej szkole elementarnej, potem zaś w progimnazjum w Sandomierzu (1890–1894). Następnie wstąpił do sandomierskiego seminarium, które ukończył w 1890 r. Świecenia kapłańskie przyjął z rąk ks. bp. Antoniego Sotkiewicza 10 marca 1890 r. Po święceniach pełnił funkcję kapelana bp. Sotkiewicza, który nadał mu tytularny etat wikarego w Iwaniskach, później zaś w Górach Wysokich. Po śmierci biskupa pracował jako wikariusz w Koprzywnicy, Ostrowcu Świętokrzyskim (parafia św. Michała Archanioła) oraz w Bałtowie. Pełnił funkcję proboszcza w Smogorzowie, Niekłaniu, Wysokiej oraz w Drzewicy. Od 8 stycznia 1918 r. był dziekanem dekanatu skrzyneckiego aż do swojej śmierci 9 września 1939 r. F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 141–142; B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, H–Ł, Sandomierz 2015, s. 87–88.

¹⁷ Ks. Antoni Daleciński był kapłanem diecezji łódzkiej. Urodził się 22 marca 1903 r. w Łodzi. Świecenia kapłańskie przyjął 2 września 1934 r. W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 220.

¹⁸ „Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: *Daleciński Antoni*, swzymunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUSmartyr0423.htm [dostęp: 5 XI 2019 r.].

kościół i z jego wieży strzelano do oddziałów niemieckich. Podczas oględzin zabudowań kościelnych zastrzelono ks. Dalecińskiego, ks. Klimeckiego zaś ponownie skatowano i porzucono na plebanii. Miał możliwość ucieczki, jednakże postanowił zostać wśród swoich parafian. Następnego dnia chciał odprawić Mszę Świętą, lecz odradzono mu to. Dziewiątego września pięciu uzbrojonych żołnierzy niemieckich wyprowadziło ks. Klimeckiego do pobliskiego lasu, zwanego Sacharyną, i tam dokonało jego egzekucji. W rękach zabitego proboszcza Drzewicy znaleziono krzyż, z którym się nie rozstawał do ostatnich chwil swego życia¹⁹.

Inny z kolei kapłan diecezji sandomierskiej, ks. Edward Ptaszyński²⁰, już od listopada 1939 r. włączył się w szeroko rozumianą działalność niepodległościową. Nawiązał kontakt z oddziałem majora Henryka Dobrzańskiego „Hubala” i wspierał jego walkę z hitlerowskim najeźdźcą²¹. W 1940 r. opuścił parafię i ukrywał się przed Niemcami. W kwietniu dołączył do oddziału Hubala, by pełnić funkcję kapelana Oddziału Wydzielonego Wojska Polskiego. Po śmierci majora Dobrzańskiego działał w konspiracji. Zginął w niewyjaśnionych okolicznościach 13 października 1942 r.²²

Do tragicznie poległych i eksterminowanych duchownych należy również ks. Stanisław Maciąg²³. Tydzień po swoich święceniach (7 maja 1944 r.) został skie-

¹⁹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 141–142; B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 87–88; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego...*, z. 4, dz. cyt., s. 326.

²⁰ Ks. Edward Ptaszyński urodził się 27 września 1887 r. w Radomiu. Uczęszczał do miejscowej szkoły powszechnej, następnie do radomskiego gimnazjum. W 1904 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 26 maja 1910 r. z rąk bp. Kazimierza Ruskiewicza, sufragana warszawskiego. Dalsze studia podjął na Wydziale Filozofii Uniwersytetu we Fryburgu. W 1915 r. otrzymał dyplom doktora filozofii. Był wikariuszem w Łoniowie, Skarżysku-Kamiennej oraz w Kozienicach. W 1918 r. został dyrektorem nowo utworzonego gimnazjum w Kozienicach, a następnie proboszczem w parafii Wolanów, Goryń, Pionki, Chotcza, Kurozwęki i Ruski Bród. Od początku wojny działał w ruchu oporu. Zginął 13 października 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, M–R, Sandomierz 2017, s. 199–200; M. Szymański, *Oddział majora Hubala*, Warszawa 1986, s. 142–146; J. Szczehowski, *Śladami pierwszego pionkowskiego proboszcza*, radioplus.com.pl/kultura/22329-sladami-ksiedza-ptaszynskiego [dostęp: 28 XI 2019 r.].

²¹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 193–194.

²² B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 199–200; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 333.

²³ Ks. Stanisław Maciąg urodził się 16 maja 1914 r. we wsi Bąkowiec w parafii Sieciechów. Edukację pobierał najpierw w Szkole Powszechnej w Bąkowcu i Sieciechowie, następnie w Gimnazjum Księży Werbitów w Rybniku, Gimnazjum Księży Salezjanów w Jaciążku i na kursach maturalnych w Warszawie. W 1938 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 7 maja z rąk bp. Jana Kantego Lorka. Piętnastego maja 1944 r. został mianowany wikariuszem w Osieku. Zginął 6 sierpnia 1944 r. Został pochowany na cmentarzu w Osieku. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 12.

rowany do pracy duszpasterskiej w Osieku. Niestety rejon ten został objęty działaniami wojennymi w ramach operacji lwowsko-sandomierskiej. W sierpniu 1944 r. w rejonie Baranowa Sandomierskiego i Osieka toczyły się walki. Szóstego sierpnia 1944 r. w wyniku nalotu niemieckiego ks. Maciąg zginął od bomby, po trzech miesiącach od rozpoczęcia swojej posługi²⁴.

Wspomniani powyżej kapłani diecezji sandomierskiej byli ofiarami bezpośrednich działań wojennych. Dzielili w ten sposób los społeczeństwa polskiego, które wiele wycierpiało w wyniku II wojny światowej.

Duchowieństwo diecezji sandomierskiej zamordowane w obozach koncentracyjnych

Spośród wielu kapłanów diecezji sandomierskiej dotkniętych hitlerowskim terrorem osobną grupę stanowią księża zesłani do obozów koncentracyjnych. Łącznie była to grupa 27 osób. Spośród tej liczby w różnych obozach zginęło 17 kapłanów inkardynowanych do wspomnianej jednostki kościelnej²⁵. Większość z nich zginęła w Auschwitz albo w Dachau. Trzynastego czerwca 1999 r. w Warszawie Jan Paweł II beatyfikował siedmiu z nich w gronie 108 męczenników II wojny światowej. Z tej racji wymieniono ich w osobnym podrozdziale.

Błogosławieni męczennicy II wojny światowej

Jednym z pierwszych, którzy oddali swoje życie w glorii męczeństwa, był ks. dr mjr Bolesław Strzelecki²⁶. W swojej posłudze duszpasterskiej odznaczał się wielką

²⁴ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 12; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 331.

²⁵ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 319.

²⁶ Ks. Bolesław Strzelecki pochodził z diecezji wileńskiej. Urodził się 11 czerwca 1896 r. w miejscowości Poniemoń. Od 1908 r. wychowywał się w Kuźni w parafii Jastrząb. Do szkoły elementarnej uczęszczał w Szydłowcu. Uczył się również w gimnazjum w Warszawie i Radomiu. W 1912 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu, które ukończył w 1918 r., przyjmując z rąk bp. Ryksa święcenia kapłańskie. W tym czasie pracował jako wikariusz w parafii św. Michała w Ostrowcu. W latach 1919–1923 studiował na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując tytuł doktora prawa kanonicznego. Po powrocie ze studiów swoje życie kapłańskie związał z Radomiem. W latach 1924–1937 był prefektem Szkoły Handlowej Stowarzyszenia Kupców Polskich (obecnie Zespół Szkół Ekonomicznych). W 1930 r. poświęcił pierwszy sztandar szkoły z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej. Uczył w Państwowym Seminarium Nauczycielskim oraz w Państwowej Szkole Przemysłowej. Przez wiele lat pełnił funkcję wizytatora nauki religii w szkołach powszechnych. Był także kapelanem pułku piechoty w stopniu majora, kapelanem Związku Harcerstwa Polskiego i więzienia, sprawował opiekę nad dziećmi w Ochronce Towarzystwa Dobroczynności, pracował jako opiekun Stowarzyszenia św. Zyty w radomskiej katedrze. Był rektorem kościoła Świętej Trójcy i proboszczem parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Radomiu na Glinicach. Odznaczał się wielką wrażliwością na potrzeby biednych i ubogich, których otoczył troskliwą opieką zwłaszcza

gorliwością, zwłaszcza wobec ludzi biednych i potrzebujących²⁷. Pomagał dzieciom w ochronce, bezpłatnie katechizował młodzież oraz ofiarnie opiekował się więźniami, przyczyniając się do polepszenia ich warunków bytowych. Po wybuchu wojny jako proboszcz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radomiu ze zdwojoną energią oddał się pracom duszpasterskim i charytatywnym. W porozumieniu z siostrami zakonnymi, którym pozwalano wchodzić na teren dwóch obozów jenieckich na terenie Radomia, organizował ucieczki więźniów. Ponadto urządził kuchnię dla biednych i opuszczonych. Nazywany był „radomskim św. Franciszkiem”²⁸. Dwukrotnie został aresztowany przez Niemców. Najpierw zaraz na początku okupacji pojmano go jako zakładnika i wypuszczono po kilku miesiącach, drugi raz na początku 1941 r. Szóstego stycznia, w uroczystość Trzech Króli, wygłosił patriotyczną homilię w swoim parafialnym kościele i już następnego dnia aresztowało go Gestapo. Stało się to w momencie, kiedy rozdawał chleb biednym mieszkańcom Radomia²⁹. Następnie przez trzy miesiące przetrzymywano go i torturowano w radomskim więzieniu, po czym wywieziono do obozu Auschwitz. Tam również pomagał współwięźniom, zwłaszcza swoim parafianom z Radomia. Zmarł w opinii świętości i męczeństwa 2 maja 1941 r. w wyniku ciężkiego pobicia przez więziennego kapo³⁰.

Kolejnym kapłanem zamęczonym w obozie koncentracyjnym był ks. Stefan Grelewski³¹, który w okresie międzywojennym dał się poznać jako wytrawny kate-

---

w okresie okupacji. Zmarł w KL Auschwitz 2 maja 1941 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 98–99; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 335; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 73–89; A. Krzemińska, *Życie i działalność ks. Bolesława Strzeleckiego (1896–1941)*, Lublin 1998, mps w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

²⁷ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 98–99.

²⁸ *Modlitwa w intencji kanonizacji „świętego Franciszka z Radomia”*, ekai.pl/modlitwa-w-intencji-kanonizacji-swietego-franciszka-z-radomia-d568900 [dostęp: 2 V 2019 r.].

²⁹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 224.

³⁰ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 335.

³¹ Ks. Stefan Grelewski urodził się 3 lipca 1898 r. w Dwikozach w parafii Góry Wysockie. Tam pobierał nauki na poziomie podstawowym, następnie uczył się w progimnazjum w Sandomierzu, Janowie Lubelskim i Lubartowie. W 1916 r. wstąpił do sandomierskiego Wyższego Seminarium Duchownego. Tam dostrzeżono jego duży potencjał intelektualny i w 1919 r. wysłano na studia z zakresu prawa kanonicznego na Katolicki Uniwersytet Lubelski. Podczas studiów wraz ze swoim kolegą kursowym, Józefem Sznurą, brał aktywny udział w akcji plebiscytowej na Śląsku oraz w powstaniu śląskim jak pracownik oświatowy i prelegent. Święcenia kapłańskie przyjął 2 października 1921 r. z rąk bp. Ryksa. Następnie został skierowany do Strasburga, aby kontynuować rozpoczęte na KUL studia prawnicze, które ukończył w 1924 r. z tytułem doktora prawa kanonicznego. Po powrocie do Polski został mianowany generalnym sekretarzem Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich w Radomiu. Pracował także jako prefekt szkół powszechnych w Radomiu i Szkoły Rzemieślniczo-Przemysłowej im. Jana Kilińskiego. W styczniu 1932 r. otrzymał nominację na prefekta Gimnazjum Męskiego im. Jana Kochanowskiego w Radomiu, któ-

cheta dzieci i młodzieży, prowadzący szeroką działalność publicystyczną i naukową³². Po wybuchu II wojny światowej pomagał początkowo ks. Józefowi Sznurze w parafii w Potworowie, następnie zaś wrócił do Radomia i tam uczył w szkołach powszechnych oraz zaangażował się w tajne nauczanie. Od 1940 r. był rektorem kościoła pw. św. Trójcy w Radomiu. W nocy z 25 na 26 stycznia 1941 r. Gestapo przeprowadziło na terenie Radomia liczne aresztowania pośród miejscowej inteligencji³³. Wśród aresztowanych znaleźli się dwaj bracia kapłani, Stefan i Kazimierz Grelewscy, a także ks. Sznuro. Uwięzionych duchownych poddano przesłuchaniom i torturom na Gestapo, a potem wywieziono do KL Auschwitz³⁴. Ks. Stefan Grelewski został przewieziony do KL Dachau, gdzie otrzymał numer obozowy 25281. Zmarł w szpitalu obozowym z głodu i wycieńczenia 9 maja 1941 r., przygotowany na śmierć przez współwięzionego brata, ks. Kazimierza³⁵. Pozostał w pamięci potomnych jako gorliwy kapłan, wierny swojemu powołaniu aż do końca.

Podobny los spotkał także ks. Kazimierza Grelewskiego³⁶, brata ks. Stefana. Przed wojną pełnił on funkcję prefekta Szkoły Powszechnej im. Jana Kochanow-

---

łą pełnił do wybuchu wojny. Aresztowano go w styczniu 1941 r. Był więziony w obozie zagłady Auschwitz, a następnie w Dachau, gdzie zmarł z powodu głodu i wycieńczenia 9 maja 1941 r. Był autorem wielu publikacji popularnonaukowych. W 1927 r. założył czasopismo „Hasło”, a w 1929 r. wydał *Kalendarz Diecezji Sandomierskiej i Rocznik Diecezji Sandomierskiej*. W 1930 r. założył miesięcznik „Prawda Katolicka” i redagował go do 1935 r. Tłumaczył i wydawał wiele dzieł z języka niemieckiego. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, A–G, Sandomierz 2014, s. 229–230; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 243–246; J. Krasiński, *Błogosławiony ksiądz Stefan Grelewski, Męczennicy 1939–1945* 40, Włocławek 2001; J. Krasiński, *Grelewski Stefan*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 5, Warszawa 1983, s. 513–515; T. Saracyn, *Działalność społeczno-religijna...*, art. cyt., s. 5–67; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 41–55.

³² B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 258–259.

³³ J. Franecki, *Radomskie transporty więźniów do niemieckich obozów koncentracyjnych*, w: *Księga bólu i pamięci. Więźniowie hitlerowskich obozów koncentracyjnych z dystryktu radomskiego w latach 1939–1945*, cz. 1, kol. red. J. Franecki, H. Kisiel, J. Kosiec, Radom 1993, s. 19.

³⁴ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 245–246.

³⁵ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 325; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 245; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 63.

³⁶ Ks. Kazimierz Grelewski urodził się 20 stycznia 1907 r. w Dwikozach w parafii Góry Wioskie. Ukończył Szkołę Powszechną w Górach Wysokich, a następnie kontynuował naukę w Publicznym Gimnazjum Męskim w Sandomierzu, gdzie w 1923 r. zdał maturę. Podobnie jak brat Stefan wstąpił do sandomierskiego seminarium, które ukończył w 1929 r. Święceń kapłańskich udzielił mu biskup sufragan Paweł Kubicki 4 sierpnia 1929 r. w kościele pw. św. Katarzyny w Świętej Katarzynie. Nominowany na prefekta Szkoły Powszechnej im. Jana Kochanowskiego w Radomiu poświęcił tej pracy 13 lat, aż do aresztowania w styczniu 1941 r. Był więziony w obozie Auschwitz i w Dachau, gdzie poniósł

skiego w Radomiu. Pracował tam przed dłuższy czas razem ze swoim bratem Stefanem. Ks. Kazimierz organizował ruch formacyjny dziewcząt pod nazwą kół św. Teresy od Dzieciątka Jezus (tzw. tereski). Objął kierownictwo duchowe organizacji, do której w samym Radomiu należało ponad 300 dziewcząt. W 1937 r. uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Eucharystycznym w Budapeszcie³⁷. Chciał z czasem osiąść na wiejskim probostwie. Wybuch wojny zaskoczył ks. Kazimierza w Radomiu. Po usunięciu przez Niemców poprzedniego kapłana ks. Grelewski w 1940 r. został rektorem miejscowego kościoła garnizonowego pw. św. Stanisława Biskupa. Zajął się pomocą charytatywną. Sprawował opiekę nad ochronką dla sierot wojennych, m.in. sprowadził do miasta dzieci ocalałe z pacyfikacji wsi z parafii Nadolna. Aresztowany wraz ze swoim bratem 24 stycznia 1941 r. trafił do siedziby Gestapo w Radomiu, gdzie w trakcie przesłuchań był torturowany. Po około miesiącu przewieziono go do Skarżyska-Kamiennej, gdzie w miejscowym więzieniu zbierano aresztowanych Polaków³⁸. Następnie 25 lutego 1941 r. został przetransportowany do obozu Auschwitz. Po paru miesiącach wraz ze swoim bratem i innymi księżmi przeniesiono go do KL Dachau, gdzie otrzymał numer 25280³⁹. Tam wraz z innymi współwięźniami kapłanami doświadczył wielu prześladowań i okrucieństw. Jak wspomina ks. Piotr Jaroszek, pewnego dnia w obozie kapo uderzył i powalił na ziemię ks. Kazimierza. Ten podniósł się, uczynił znak krzyża (jak przy błogosławieństwie) przed bijącym i powiedział: „Niech ci Bóg przebaczy”. Po tych słowach kapo rzucił się na niego, znów go przewrócił i krzychał: „Ja cię zaraz wyślę do twego Boga”. Pobity ks. Grelewski wstał i nadal się modlił⁴⁰. Na mocy wyroku sądu doraźnego w Radomiu jako wróg Rzeszy ks. Kazimierz Grelewski (wraz z dwoma innymi polskimi kapłanami: salezjaninem Wojciechem Michałowiczem oraz bł. Józefem Pawłowskim) 9 stycznia 1942 r. został powieszony na placu koło obozowej kuchni⁴¹. Do końca dawał świadectwo wiary i miłości bliźniego.

Jednym z najstarszych, a zarazem najwybitniejszym kapłanów diecezji sandomierskiej, którzy zostali zamęczeni w obozach, był ks. prałat Antoni Rewera⁴². Całe

---

śmierć 9 stycznia 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 258–259; T. Kaczmarek, *Ks. Kazimierz Grelewski (1907–1942)*, „Ku Beatyfikacji Męczenników. Biuletyn Postulacji sprawy beatyfikacji 108 Męczenników Kościoła w Polsce z okresu II wojny” (1998), nr 3, s. 25; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 25–39.

³⁷ S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 30.

³⁸ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 251.

³⁹ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 325.

⁴⁰ Z. Niemirski, *Kapo w Dachau: Zaraz cię wyślę do twego Boga!*, radom.gosc.pl/doc/2457054.Kapo-w-Dachau-Zaraz-cie-wysle-do-twojego-Boga [dostęp: 20 XI 2019 r.].

⁴¹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 252.

⁴² Ks. Antoni Rewera urodził się 6 stycznia 1869 r. w Samborcu jako syn Wawrzyńca i Rozalii z domu Sapielak. Początkowo uczył się w domu, a następnie w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu. W latach 1884–1889 był alumnem sandomierskiego seminarium. Ukończył także Akademię Duchowną w Petersburgu, uzyskując w 1893 r. stopień magistra. Święcenia

jego kapłańskie życie było związane z Sandomierzem. Po otrzymaniu święceń kapłańskich (2 lipca 1893 r.) pracował jako profesor, wychowawca i wicerektor w Wyższym Seminarium Duchownym w Sandomierzu, następnie jako duszpasterz, proboszcz parafii pw. św. Józefa (po przeniesieniu jej z kościoła katedralnego). Odznaczał się wielką wiarą, dobrocią i gorliwością duszpasterską. Był też wielkim społecznikiem. Po wybuchu II wojny światowej ks. Rewera włączył się w pomoc represjonowanym. Na plebanii często ukrywał osoby poszukiwane przez nazistów. W ramach masowych zatrzymań 16 marca 1941 r. w Sandomierzu został aresztowany przez Gestapo. Przesłuchiwany na zamku królewskim zamienionym w więzienie przyznał się do czytania prasy podziemnej. Zapytany potem przez współwięźniów, dlaczego to zrobił, skoro groził za to obóz koncentracyjny, powiedział: „Nie mogłem przecież kłamać”. Nie zdradził jednak okupantom, od kogo otrzymywał prasę podziemną. Nie wyznał tego nawet za cenę zwolnienia z więzienia, mówiąc: „Moi parafianie mają do mnie zaufanie. Ja ich wydać nie mogę”⁴³. W areszcie mimo surowego zakazu całymi nocami spowiadał aresztowanych, pocieszał ich i podnosił na duchu. Dwudziestego siódmego marca 1942 r. został wywieziony do obozu zagłady Auschwitz, gdzie otrzymał numer 27458. Tam pracował najpierw przy kopaniu kanału, a potem w więziennej kartoflarni⁴⁴. Przy obieraniu ziemniaków spowiadał, a w wolnych chwilach odprawiał w piwnicy Mszę Świętą⁴⁵. Nigdy nie narzekał, cieszył się olbrzymim autorytetem

---

kapłańskie otrzymał 2 lipca 1893 r. z rąk bp. Sotkiewicza. Następnie mianowano go wikariuszem katedry w Sandomierzu. Od 1894 r. przez 16 lat był profesorem w Wyższym Seminarium Duchownym, wykładając m.in. teologię moralną, archeologię biblijną i język francuski. Pełnił równocześnie inne funkcje: był rektorem kościoła św. Józefa, wicerektorem, a później ojcem duchownym i spowiednikiem w seminarium. Ponadto był proboszczem w Mychowie, Sandomierzu oraz w parafii św. Józefa w Sandomierzu. Pełnił także wiele funkcji w konsystorzu (Kurii Diecezjalnej) w Sandomierzu. Od 1922 r. aktywnie działał w krajowej Radzie Głównej III Zakonu św. Franciszka, a w 1932 r. został członkiem Rady Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. Z jego inicjatywy powstało Towarzystwo Domu Ludowego pw. św. Franciszka, które miało zajmować się opieką nad starszymi samotnymi tercjarkami. Z czasem przekształciło się ono w Zgromadzenie Córek św. Franciszka Serafickiego. W 1939 r. napisał dla niego *Regulę Córek św. Franciszka*. Aresztowany 17 marca 1942 r. przez Gestapo był przesłuchiwany na zamku w Sandomierzu. Następnie wywieziono go do obozu koncentracyjnego Auschwitz, a potem do Dachau, gdzie zmarł 1 października 1942 r. F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 32–40; B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 223–225; M. Bobuła, *Błogosławiony ksiądz Antoni Rewera*, dz. cyt.; M. Bobuła, J. Kwiatkowski, *Ciernista droga prawdy. Błogosławiony ks. pralat Antoni Rewera*, Sandomierz 2002; J. Kasiński, *Ks. Pralat Antoni Rewera (1869–1942) – u progu beatyfikacji*, KDS 92 (1999), s. 62–69.

⁴³ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 35–36.

⁴⁴ J. Dąbek, A. Łyko, *Błogosławiony Ksiądz Antoni Rewera. Rewera, re quidem vera*, Sandomierz 2016, s. 67.

⁴⁵ K. Radczak, *Sprawa męczeństwa księdza Antoniego Rewery*, „Studia Sandomierskie” 6 (1990–1996), s. 561.

moralnym. Wygłaszał różne pogadanki religijne, walczył ze zwyczajem przeklinania wśród współwięźniów. Piątego czerwca 1942 r. przewieziono go do niemieckiego obozu koncentracyjnego Dachau, gdzie Niemcy przetrzymywali tysiące polskich duchownych. Otrzymał tam numer 30304. Pomimo niewyobrażalnie trudnych warunków, pracy ponad siły, nieustannego głodu, panoszących się chorób swój krzyż przyjmował w duchu wiary i poddania się woli Bożej. Jego współwięzień, kapucyn o. Józef Natorski, wspominał, że ks. Rewera był człowiekiem niesłychanie cichym i spokojnym. W przeraźliwie zatłoczonym baraku obozowym zazwyczaj stał cicho w kącie. Gdy wydawano żywność i wszyscy się przepychali, pojawiał się na końcu. Inni więźniowie lubili go za ów spokój i opanowanie. Któregoś dnia skradziono mu chleb. Nie poskarżył się niemieckiemu strażnikowi, lecz zrobił to ktoś inny. Zapytany, dlaczego sam nie doniósł, miał odpowiedzieć: „żeby nie było hałasu o takie głupstwo”⁴⁶. Jako jeden z seniorów prowadził konferencje dla współwięźniów, m.in. o duchowej komunii świętej. Najsilniej zapamiętano jego wybaczącą postawę wobec niehumanitarnych postaw niemieckich strażników i katów, zgodną z wyrażoną kiedyś dewizą: „nigdy [...] nie rozdzielajmy w naszym sercu miłości Boga od miłości bliźniego”. Ciężkie warunki życia obozowego i jego wiek sprawiły, że bardzo szybko zaczął podupadać na zdrowiu. Już 27 czerwca 1942 r. jako niezdolnego do pracy skierowano go do bloku nr 27, tzw. szpitala dla inwalidów. Stamtąd większość uwięzionych czekała już tylko jedna droga. Ks. Antoniego śmierć wówczas ominęła. Po doświadczeniu niehumanitarnych cierpień i upokorzeń zmarł z głodu i wycieńczenia 1 października 1942 r. Jego ciało spalono trzy dni później w obozowym piecu krematoryjnym⁴⁷.

Innym kapłanem diecezji sandomierskiej, który zginął w obozie zagłady, był teolog i biblista, ks. prof. Franciszek Rosłaniec⁴⁸. Całe jego kapłańskie życie było

⁴⁶ F. Jop, *Księża diecezji ...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 35.

⁴⁷ F. Jop, *Księża diecezji ...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 37.

⁴⁸ Ks. Franciszek Rosłaniec urodził się 19 grudnia 1889 r. w Wyśmierzycach. Jego rodzicami byli Adam Rosłaniec i Marianna Kawińska. Edukację na poziomie podstawowym pobierał w Szkole Elementarnej w Wyśmierzycach. Następnie w latach 1900–1905 uczył się w progimnazjum radomskim. W 1905 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. W 1911 r. przyjął święcenia subdiakonatu i został skierowany na dalsze studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Święcenia kapłańskie przyjął 10 czerwca z rąk kard. Bazylego Pompilego w bazylice św. Jana na Lateranie. Studia teologiczne uwieńczył doktoratem w 1915 r. Nie mogąc wrócić do kraju, podjął trzyletnie studia specjalistyczne w Papieskim Instytucie Biblijnym. Ukończył je w 1918 r., zdobywając licencjat z nauk biblijnych. Po powrocie do Polski podjął pracę naukową na Uniwersytecie Warszawskim, uzyskując w 1920 r. habilitację na Wydziale Teologii Katolickiej tej uczelni. Pracował tam do wybuchu II wojny światowej. Wykładał teologię biblijną, historię egzegezy, historię biblijną i prowadził seminarium z teologii biblijnej. W następnych latach podjął wykłady z palestynologii, introdukcji ogólnej, archeologii biblijnej oraz egzegezy wybranych ksiąg Nowego Testamentu. W 1928 r. uzyskał stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Warszawskiego, a w roku akademickim 1937/1938 objął urząd dziekana Wydziału Teologicznego. Dwunastego listopada

związane z pracą naukową na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W okresie międzywojennym wraz z innymi biblistami stworzył tam najbardziej dynamiczny ośrodek biblijny w Polsce. Ponadto udzielał się także jako spowiednik siostr zakonnych oraz sierot w Zakładzie Wychowawczym przy ulicy Brackiej⁴⁹. Wojna zastała ks. Rosłańca w Warszawie. Pierwszy raz ks. Franciszek został zatrzymany 4 października 1939 r. i zwolniony po 13 dniach uwięzienia na Pawiaku. Drugi raz aresztowano go 12 listopada w zakrystii kościoła pw. Najświętszego Zbawiciela pod pretekstem czytania antyniemieckich ulotek. Początkowo był więziony przy ulicy Daniłowicza, a następnie na Pawiaku. Drugiego maja 1940 r. został wywieziony do obozu Sachsenhausen, a potem do Dachau, gdzie otrzymał numer 22687⁵⁰. W obozie miał opinię kapłana żywej i głębokiej wiary, w niewyobrażalnie trudnych warunkach zachowującego spokój i wierność swemu powołaniu. Przez pewien czas głosił nawet wśród więźniów konferencje biblijne. Niestety ciężka, wyniszczająca praca oraz głodowe racje żywieniowe mocno nadszarpnęły jego kondycję fizyczną. W czerwcu 1942 r., fizycznie wyniszczony już do ostatnich granic przez choroby i głód, zemdlął na placu apelowym. Przeniesiono go do szpitala obozowego, zwanego rewirem. Usiłowano go dokarmiać. Pochodzący z parafii Ćmielów kleryk seminarium wrocławskiego, Tadeusz Dulny, ofiarował mu swoje pożywienie. Kleryk ten uważał bowiem, że życie profesora uniwersytetu jest ważniejsze niż jego, zresztą sam zmarł z głodu 7 sierpnia 1942 r. Ks. Rosłańca przeniesiono na blok inwalidów. Śmiertelnie chory został wywieziony 14 października 1942 r. ostatnim transportem w kierunku Linzu. Tam na stacji kolejowej ładowano więźniów do samochodów, które służyły do zagazowywania więźniów w czasie jazdy. W taki też sposób prawdopodobnie 7 października 1942 r. zginął ks. Rosłańiec. Według urzędowego zawiadomienia władz obozowych zmarł on w Dachau 20 listopada 1942 r.⁵¹ W pamięci współwięźniów ks. Franciszek zapisał się jako „kapłan święty, cichy, gruntownie

---

1939 r. został aresztowany przez Gestapo i przetrzymywany w więzieniu w Warszawie. Następnie 2 maja 1940 r. został wywieziony pierwszym transportem, liczącym 1500 mężczyzn, do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen koło Berlina, a 14 grudnia do KL Dachau. Już śmiertelnie chory 14 października 1942 r. został wywieziony w kierunku Linzu. Prawdopodobnie uśmiercono go gazem lub spalinami podczas transportu. Władze niemieckie podały, że zmarł w obozie w Dachau 20 listopada 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 238–239; M. Zimałek, *Ks. prof. Franciszek Rosłańiec...*, art. cyt., s. 237–341; M. Zimałek, *Rosłańiec Franciszek*, art. cyt., s. 99–100, M. Zimałek, *Błogosławiony ks. Franciszek Rosłańiec, Męczennicy 1939–1945* 41, Wrocław 2001; S. Makarewicz, *Mistrzowie wiary...*, dz. cyt., s. 57–72; S. Makarewicz, *Sługa Boży ks. Franciszek Rosłańiec (1889–1942)*, „Kronika Diecezji Radomskiej” (1994), nr 1, s. 22–26.

⁴⁹ „Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: *Rosłańiec Franciszek*, swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUSmartyr2326.htm [dostęp: 12 XI 2019 r.].

⁵⁰ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 334.

⁵¹ M. Zimałek, *Ks. prof. Franciszek Rosłańiec...*, art. cyt., s. 235.

pobożny, usłużny, cierpliwy, zgadzający się we wszystkim z wolą Bożą”. Z kolei ks. Stefan Biskupski, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, zaświadczył: „W obozie można było wyróżnić nieliczną garstkę prawdziwych bohaterów, którzy pod wpływem niszczącego działania obozowego życia wzniesli się na szczyty świętości. Do nich należał ks. Roslaniec”⁵².

W obozie koncentracyjnym poniósł śmierć również ks. kmdr ppor. Władysław Miegoń⁵³. Od 1919 r. był on związany z siłami zbrojnymi, pełniąc w nich funkcję kapelana Marynarki Wojennej. W ramach swojej posługi troszczył się o poziom religij-

⁵² „Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: *Roslaniec Franciszek*, art. cyt.

⁵³ Ks. Władysław Miegoń urodził się 30 września 1892 r. w Samborcu jako syn Stanisława i Marianny z domu Rewery. Edukację w zakresie podstawowym pobierał w domu rodzinnym. Następnie uczęszczał do Progimnazjum Męskiego w Sandomierzu. W 1908 r. wstąpił do sandomierskiego Wyższego Seminarium Duchownego. Świecenia kapłańskie przyjął 2 lutego 1915 r. z rąk bp. Ryksa. Po święceniach od marca do września 1915 r. zastępował proboszcza w Modliborzycach. Następnie był wikariuszem w Iwaniskach, Bodzentynie, Staszowie oraz Iłży. Po uzyskaniu zgody ordynariusza diecezji sandomierskiej od 1 grudnia 1919 r. rozpoczął posługę kapelana w Wojsku Polskim. Służył w Marynarce Wojennej w Aleksandrowie Kujawskim i Pucku. Był świadkiem symbolicznych zaślubin Polski z morzem, jakich dokonał gen. Józef Haller. Z wielkim poświęceniem uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Dziewiątego sierpnia 1920 r. został ranny, a za okazane męstwo i pomoc rannym żołnierzom otrzymał z rąk marszałka Józefa Piłsudskiego Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari i Krzyż Walecznych. Od 1924 r. pełnił funkcję kapelana komendy portu wojennego Gdynia, gdzie przeniesiono dowództwo floty Marynarki Polskiej. Został również proboszczem parafii Najświętszej Marii Panny Królowej Polski w Gdyni. W 1928 r. przerwał pracę duszpasterską w środowisku marynarskim, by odbyć studia z zakresu prawa kanonicznego na KUL, a następnie pracował jako kierownik wojskowego rejonu duszpasterskiego. W 1934 r. ordynat polowy na liczne prośby marynarzy ponownie przeniósł ks. Miegonia do Gdyni i awansował na stopień starszego kapelana (odpowiednik komandora podporucznika). Został kapelanem Dowództwa Floty, pełniąc jednocześnie obowiązki kapelana komendy portu wojennego. Zainicjował też budowę kościoła garnizonowego na Oksywiu. We wrześniu 1939 r. jako kapelan i sanitariusz uczestniczył w obronie Gdyni i Kępy Oksywskiej. Po dostaniu się do niewoli mimo możliwości zwolnienia pozostał ze swoimi żołnierzami. Z poświęceniem opiekował się rannymi marynarzami. Za patriotyczną postawę 18 kwietnia 1940 r. trafił do obozu w Buchenwaldzie, a 7 lipca 1942 r. został osadzony w obozie koncentracyjnym Dachau. Tam po trzech miesiącach wycieńczony ciężką pracą, głodem i licznymi chorobami 15 października 1942 r. został zamęczony. Jako oficjalną przyczynę śmierci podano tyfus plamisty i zapalenie płuc. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 58–59; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 72–75; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 332; Z. Jaworski, D. Nawrot, *Błogosławiony ks. kmdr ppor. Władysław Miegoń, pierwszy kapelan Marynarki Wojennej II RP*, Warszawa 1999; I. Ziembicki, *Święci rodzą świętych*, Sandomierz 1999; D. Nawrot, *Błogosławiony ksiądz...*, dz. cyt.; J. Więckowiak, *Śługa Boży ksiądz Władysław Miegoń, starszy kapelan Polskiej Marynarki Wojennej*, Gdynia 1988.

ny i moralny marynarzy. Tworzył amatorskie kółka teatralne, chóry, czytelnice, kina i świetlice. Żyjąc bardzo skromnie, wspierał kształcąca się niezamożną młodzież zarówno należąca do rodziny, jak i obcą⁵⁴. We wrześniu 1939 r. podczas obrony Gdyni i Kępy Oksywskiej ks. Miegoń pomagał w szpitalu. Spowiadał tam rannych, udzielał sakramentu namaszczenia umierającym, posługiwał jako sanitariusz. Po kapitulacji zorganizował pogrzeb dowódcy obrony Gdyni, płk. Stanisława Dąbka. Zwolniony z niewoli sam dobrowolnie zgłosił się do swoich żołnierzy, aby opiekować się nimi w obozie jenieckim. Trafił najpierw do Flensburga, a potem do Oflagu IX A/Z Rotenburg koło Fuldy. Jednak za zorganizowanie w oflagu uroczystości patriotycznych 11 listopada został stamtąd przewieziony do obozu koncentracyjnego Buchenwald, a 8 lipca 1942 r. przetransportowano go do Dachau, gdzie otrzymał numer 21223. W obozie – jak potwierdzają współwięźniowie – ks. kmdr Miegoń zachowywał pogodę ducha. Nigdy nie narzekał, był bardzo uczynny dla kolegów, wierząc w zwycięstwo sprawiedliwości. Po trzech miesiącach ciężkiej pracy 15 października 1942 r. zmarł wycieńczony głodem i licznymi chorobami⁵⁵.

Okrutne represje nazistowskiego terroru dotknęły także ks. Kazimierza Sykulskiego⁵⁶, znanego jako niezwykle aktywny duszpasterz, dobry organizator oraz wielki społecznik. W czasie II wojny światowej pełnił funkcję prezesa Rady Głównej

⁵⁴ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 74.

⁵⁵ „Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: *Miegoń Władysław*, swzymunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUSmartyr1780.htm [dostęp: 13 XI 2019 r.].

⁵⁶ Ks. Kazimierz Sykulski pochodził z Końskich. Urodził się 29 grudnia 1882 r. jako syn Michała i Tekli z domu Cybińskiej. Początkowe nauki pobierał w domu rodzinnym. Następnie w latach 1896–1899 uczęszczał do sandomierskiego progimnazjum. W 1899 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Świecenia kapłańskie przyjął 2 lipca 1905 r. z rąk bp. Stefana Zwierowicza. Początkowo pracował jako wikariusz w Radoszycach oraz w Wierzbicy. W latach 1908–1911 studiował na Akademii Duchownej w Petersburgu, uzyskując stopień kandydata teologii. Po powrocie pełnił funkcję wikariusza w parafii Solec nad Wisłą, Słupia Nadbrzeżna, św. Jana w Radomiu, a także w kościele filialnym w Bzinach. Proboszczem był w parafii Policzna, gdzie przeprowadził renowację kościoła. Następnie został skierowany w 1921 r. na probostwo do parafii Opieki NMP w Radomiu, gdzie wybudował plebanię. Z kolei 31 stycznia 1929 r. mianowano go proboszczem w Końskich. Był także dziekanem dekanatu koneckiego. Pełnił funkcję posła na Sejm Ustawodawczy i kapelana w czasie wojny polsko-bolszewickiej. Pierwszego października 1941 r. został aresztowany przez Gestapo i był więziony w Radomiu. Następnie 26 października 1941 r. przewieziono go do Auschwitz. Tam 11 grudnia 1941 r. został rozstrzelany. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 108–110; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 246–250; W. Jaczewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 335–336; *Życie, dzieło, męczeństwo ks. Kazimierza Sykulskiego*, red. K. Zemela, G. Miernik, Prace Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach 19, Skarżysko-Kamienna 1999.

Opiekuńczej w Końskich. Zorganizował dwie kuchnie dla ubogich. Był dwukrotnie aresztowany w charakterze zakładnika. Wspierał rodaków wysiedlonych z innych części Polski. Urządzał stacje opieki nad matką i dzieckiem. Będąc dobrym kaznodzieją, umacniał ducha narodu⁵⁷. Niestety popularność ks. Sykulskiego i jego dobroczynna działalność zwróciły na niego uwagę okupanta. Pierwszego października 1941 r. został aresztowany przez Gestapo i oskarżony o działalność patriotyczną. Podczas uwięzienia w Radomiu był wielokrotnie pobity⁵⁸. W październiku 1941 r. został przewieziony do Auschwitz. Tam podtrzymywał współwięźniów na duchu, spowiadał i zawsze dzielił się swoimi racjami żywnościowymi ze współwięźniami. Jedenastego grudnia 1941 r. poniósł śmierć przez rozstrzelanie. W oficjalnym komunikacie władze obozowe podały, że został rozstrzelany za działalność wroga wobec Rzeszy⁵⁹.

Pozostali księża

Okrutna śmierć w obozie koncentracyjnym nie ominęła także wspomnianego już ks. Józefa Sznury⁶⁰. W swojej kapłańskiej posłudze odznaczał się on wielką gorliwością oraz troską o jak najlepsze wykonywanie swoich obowiązków. Wyróżniał się jako dobry kaznodzieja i wychowawca powierzonej sobie młodzieży, był lubianym i szanowanym kapłanem. Chętnie służył duszpasterską pomocą w okolicznych

⁵⁷ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 109.

⁵⁸ K. Zemela, G. Miernik, *Ks. Sykulski – lata okupacji, śmierć męczeńska w Oświęcimiu*, w: *Życie, dzieło, męczeństwo...*, dz. cyt., s. 111.

⁵⁹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 249.

⁶⁰ Ks. Józef Sznuro urodził się 9 sierpnia 1898 r. w Siemoni koło Będzina. Tam też uczęszczał do szkoły powszechnej. Następnie uczył się w Szkole Dyrekcji Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w Dąbrowie Górniczej oraz w Męskim Progimnazjum w Pińczowie. W 1915 . wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Jeszcze jako kleryka skierowano go na studia na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL. Świecenia kapłańskie przyjął 6 stycznia 1921 r. z rąk bp. Kubickiego. Jako student KUL brał udział w powstaniu śląskim w charakterze prelegenta. W 1922 r. został skierowany na studia do Strasburga, które ukończył w 1924 r., uzyskując tytuł doktora prawa kanonicznego. W latach 1922–1924 pracował w Polskiej Misji Katolickiej w Francji, obejmując opieką duszpasterską polskich robotników w Baudras. Po powrocie pełnił funkcję prefekta szkół powszechnych oraz Gimnazjum Żeńskiego im. Marii Konopnickiej w Radomiu. Był także wizytatorem nauki religii w dekanacie radomskim. Od 10 listopada 1938 r. był profesorem Instytutu Wyższej Kultury Religijnej w Radomiu. Po wybuchu II wojny światowej pomagał w parafii w Kuczkach, a od 13 kwietnia 1940 r. był proboszczem w Potworowie. W styczniu 1941 r. został aresztowany wraz z księżmi Stefanem i Kazimierzem Grelewskimi w Radomiu. Początkowo więziono go w Skarżysku-Kamiennej, a potem przewieziono do Auschwitz. Zmarł 8 marca 1941 r. W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 336; B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 128; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 196–199.

parafiach. Gestapo aresztowało go przypadkowo w nocy z 25 na 26 stycznia 1941 r., gdy zatrzymał się u ks. Stefana Grelewskiego w Radomiu. Pobity w czasie uwięzienia w Skarżysku-Kamiennej coraz bardziej podupadał na zdrowiu. Ósmego marca 1941 r. został przewieziony do obozu Auschwitz. Według relacji jednego ze świadków ks. Sznurowa podczas przymusowej pracy został straszliwie pobity przez obozowego kapo. Przeniesiony do bloku zmarł po kilku godzinach 8 marca 1941 r.⁶¹ Jego ciało zostało spalone w krematorium⁶².

W obozie zagłady zginął również ks. Ludwik Brydacki⁶³, który od 1929 r. pełnił funkcję kapelana wojskowego. Po dostaniu się do niewoli we wrześniu 1939 r. przebywał w obozie jenieckim Oflag IX A/Z Rotenburg. Poprosił najbliższych o przysłanie brewiarza i różańca. Osiemnastego czerwca 1940 r. przeniesiono go do obozu koncentracyjnego Buchenwald, a stamtąd w lipcu 1942 r. do Dachau, gdzie otrzymał numer obozowy 31194. Zmarł z głodu i wyczerpania 3 października 1942 r.⁶⁴

Kapłanem diecezji sandomierskiej, który zginął w obozie zagłady, był także ks. Antoni Dworzański⁶⁵, który zasłynął jako gorliwy i pokorny kapłan. Swoje obowiąz-

⁶¹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 198.

⁶² B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 129.

⁶³ Ks. Ludwik Brydacki urodził się 25 sierpnia 1894 r. w Sandomierzu. Swoją edukację rozpoczął w tym mieście w szkole elementarnej, a następnie w Progimnazjum Męskim. W 1912 r. wstąpił do miejscowego seminarium, które ukończył w 1918 r., przyjmując 5 maja tegoż roku święcenia kapłańskie. Następnie pracował jako wikariusz w Iwaniskach oraz jako kapelan siostr miłosierdzia w Kobylanach w parafii Strzyżowice. W 1919 r. został przeniesiony na stanowisko wikariusza parafii katedralnej w Sandomierzu i notariusza Kurii Biskupiej. W październiku 1921 r. został skierowany na studia na Uniwersytecie Angelicum w Rzymie. Po uzyskaniu licencjatu z prawa kanonicznego wrócił do diecezji i podjął pracę prefekta szkół podstawowych i gimnazjum w Przysusze. W latach 1925–1928 przebywał w zgromadzeniu zmartwychwstańców. W listopadzie 1928 r. został wikariuszem parafii Waśniów. Po niecałym roku pracy 17 września 1929 r. został skierowany do duszpasterstwa wojskowego. Jako kapelan posługiwał m.in. w Lidzie i Łomży. Po klęsce wrześniowej przebywał w obozie jenieckim, potem został przeniesiony do Buchenwaldu, a następnie do Dachau. Zmarł 3 października 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 80–81; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 65–67; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 323.

⁶⁴ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 323.

⁶⁵ Ks. Antoni Dworzański pochodził z Sienna. Urodził się 5 stycznia 1892 r. jako syn Antoniego i Anny z domu Tokarskiej. Uczył się w progimnazjum w Sandomierzu. W 1907 r. wstąpił do miejscowego seminarium, które ukończył, przyjmując 30 maja 1914 r. święcenia kapłańskie z rąk bp. Ryksa. Jako wikariusz pracował w Klimontowie i Jastrzębiu. Był również kapłanem siostr miłosierdzia w Kobylanach. Jako proboszcz posługiwał w parafii Strzegom, Gierczyce, Bieliny Opoczyńskie oraz Skotniki Koneckie. Tam w 1941 r. został aresztowany przez Gestapo. Po krótkim więzieniu w Końskich i Skarżysku-Kamiennej został wysłany do obozu Auschwitz. Tam zmarł 2 marca 1941 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 182.

ki kapłańskie wykonywał solidnie, mimo że zmagął się z gruźlicą. W 1941 r. został oskarżony przez władze okupacyjne o współpracę z partyzantami. W rzeczywistości poszło o to, że odmówił uroczystego pogrzebu i eksponowanego miejsca na cmentarzu dla człowieka, który został zlikwidowany przez polskie podziemie za kolaborację. Aresztowany przez Gestapo najpierw przebywał w więzieniu w Końskich, a potem w Skarżysku-Kamiennej. Tam wraz ks. Sznurą został ciężko pobity w czasie przesłuchania. Wywieziony wkrótce do obozu Auschwitz zmarł 2 marca 1941 r.⁶⁶

Śmierć w obozie koncentracyjnym nie ominęła także ks. Walentego Korczaka⁶⁷. W okresie międzywojennym jego posługa ze względu na stan zdrowia ograniczała się do nauczania religii w szkołach i pomocy duszpasterskiej na parafiach. Wybuch II wojny światowej zastał go w parafii w Iłży. Tam 10 czerwca 1940 r. został aresztowany wraz z ks. Jaroszkim. Ich uwięzienie było efektem szerszej fali zatrzymań po rozpracowaniu przez Gestapo jednej z organizacji podziemnych. Początkowo przetrzymywany był Starachowicach-Wierzbniku, potem przewieziono go do Sachsenhausen. W grudniu 1940 r. osadzony został w KL Dachau, gdzie otrzymał numer obozowy 22464. W obozie mimo wycieńczenia pracą zawsze był pogodny, uczynny i lubiany przez kolegów kapłanów. Głęboko pobożny, z całym spokojem przyjmował wszystkie upokorzenia i krzywdy obozowe⁶⁸. W końcu lipca 1942 r., ważąc tylko 38 kg, z oznakami choroby płuc został odesłany do szpitala obozowego. Zmarł najprawdopodobniej na chorobę płuc 26 września 1942 r.⁶⁹

Ofiara życia kolejnego kapłana, ks. Adama Krakowiaka, pokazuje, jak niewiele trzeba było, aby w czasie wojny zostać skazanym na pobyt w obozie koncentracyjnym, co często kończyło się śmiercią⁷⁰. Po święceniach ks. Krakowiak pracował

⁶⁶ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 146–147; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 324.

⁶⁷ Ks. Walenty Korczak urodził się 17 stycznia 1906 r. w Stromcu. Początkową edukację pobierał w miejscowej szkole powszechnej, następnie uczył się w Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego w Radomiu, a także w Męskim Gimnazjum Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w 1926 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 14 grudnia 1930 r. z rąk bp. Włodzimierza Jasińskiego. Początkowo pracował jako wikariusz w Szydłowcu, a następnie jako prefekt w Szkole Powszechnej w Drzewicy i miejscowy wikariusz. Ze względu na stan zdrowia zamieszkał na plebanii parafii Iłża, gdzie z czasem podjął obowiązki drugiego wikariusza. Jedenastego czerwca 1940 r. został aresztowany przez Niemców i wywieziony do Starachowic-Wierzbnika. Po miesięcznym uwięzieniu przetransportowano go do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, a w 1941 r. do Dachau. Tam zmarł 26 września 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 113–114; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 326–327.

⁶⁸ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 30–31.

⁶⁹ B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 114.

⁷⁰ Ks. Adam Krakowiak pochodził z Rzeczycy w guberni mińskiej. Urodził się 30 czerwca 1915 r. Po śmierci ojca, który pracował jako nauczyciel w guberni charkowskiej, przyje-

jako wikariusz w parafii Białobrzegi Opoczyńskie. Ucząc dzieci religii, katechizm trzymał otwarty na rozdziale: *Walka Machabeuszów o wolność ojczyzny*. Nie uszło to uwadze szkolnej komisji wizytacyjnej, która przebywała w tym dniu w szkole. Ks. Krakowiak musiał się ukrywać, gdyż następnego dnia przyjechała po niego żandarmeria niemiecka. Przebywał w parafiach: Gowarczów, Chlewiska, Rzecznów, Janowiec. W Janowcu został aresztowany i następnie przewieziony do Zwolenia, a potem do Radomia. Finalnie osadzono go w KL Auschwitz. Niestety pobyt w tym strasznym miejscu załamał psychicznie ks. Krakowiaka. Zmarł na tyfus 27 sierpnia 1942 r.⁷¹

Tragiczny los nie ominął także ks. Czesława Krzyszkowskiego⁷², który w czasie okupacji pracował jako duszpasterz Polonii francuskiej. Wydał wiele publikacji pomocnych w duszpasterstwie emigracyjnym. Jako kapłan był bezpośredni w kontaktach, lubiany i szanowany zarówno przez kapłanów, jak i polską emigrację. W 1943 r. został aresztowany przez władze niemieckie i osadzony w więzieniu Montrambau

---

chał w 1922 r. do Polski i zamieszkał ze swoją matką w Zawichoście. Tam też uczył się w szkole powszechnej. Do gimnazjum uczęszczał w Sandomierzu. Dwudziestego czerwca 1933 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W latach 1933–1938 był alumnem sandomierskiego Wyższego Seminarium Duchownego. Świecenia kapłańskie przyjął 11 czerwca 1938 r. z rąk bp. Lorca. Po święceniach pracował jako wikariusz w Białobrzegach Opoczyńskich, Gowarczowie, Chlewiskach, Rzecznowie i Janowcu. Został aresztowany w czerwcu 1942 r. i osadzony w więzieniu w Zwoleniu i Radomiu. Wywieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz zmarł 27 sierpnia 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 147; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 328–329.

⁷¹ F. Jop, *Księga diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 27–29; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 328–329.

⁷² Ks. Czesław Krzyszkowski urodził się 2 maja 1898 r. w Skalbmierzu. Dzieciństwo spędził w Pińczowie. Początkowo pobierał naukę w domu rodzinnym, a następnie w progimnazjum w Pińczowie. W 1915 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Ukończył je w 1920 r., przyjmując 5 września święcenia kapłańskie z rąk bp. Ryksa. Po święceniach pracował jako wikariusz w Staszowie. W 1922 r. uczęszczał na wykłady na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wkrótce jednak przeniósł się na Uniwersytet Poznański, gdzie studiował prawo i ekonomię. Sprawował także funkcję prefekta, nauczyciela i dyrektora na kursach maturalnych. Był wikariuszem parafii św. Jana w Poznaniu i bibliotekarzem w Instytucie Socjologii UP. Odwołany do diecezji pełnił funkcję prefekta gimnazjum i szkół powszechnych w Kozienicach. W 1929 r. wyjechał na studia na Katolickim Uniwersytecie w Lille we Francji. W 1930 r. udał się do Austrii, gdzie w Grazu studiował przez rok medycynę. Od 1931 r. pracował we Francji w Polskiej Misji Katolickiej, otaczając duszpasterską opieką polską emigrację w północnej Francji oraz w okolicach Lyonu. W czasie II wojny pozostał we Francji. Aresztowany przez Niemców w 1939 r. został wywieziony do obozu Neuengamme w Hamburgu. Najprawdopodobniej zginął 3 maja 1945 r. na morzu wraz z innymi więźniami. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 163–164; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 329–330.

pod Hamburgiem. W maju 1944 r. trafił do obozu koncentracyjnego Neuengamme, otrzymując numer 30720. Zginął wraz z innymi więźniami prawdopodobnie 3 maja 1945 r. w wyniku nalotu lotniczego na morzu⁷³.

Ofiarą niemieckiego nazistowskiego terroru był także inny kapłan diecezji sandomierskiej, ks. Henryk Szostak⁷⁴. Wojna zastała go w parafii Chlewiska. Do jego uwięzienia doszło w wyniku splotu nieszczęśliwych okoliczności. W grudniu 1939 r. miejscowy organista Franciszek Koziołek kupił sobie radio, które w tajemnicy ukrył w kościele. Po odkryciu tego faktu Gestapo aresztowało 7 sierpnia 1940 r. proboszcza, ks. Romana Ścisłowskiego, i organistę Franciszka Koziołka. Księdza wikariusza Henryka Szostaka aresztowano dzień później w Garbatce podczas odwiedzin u swoich rodziców. Zatrzymanych przesłuchiowano, często stosując wobec nich przemoc fizyczną. Proboszcza zwolniono po 17 dniach, ks. Szostaka zaś i organistę wypuszczono na początku października 1940 r. Ponownie aresztowani 27 listopada obaj zostali wysłani do Auschwitz. Organista tam pozostał, a ks. Szostaka przewieziono do obozu Dachau i 13 marca stracono⁷⁵.

Śmierć w obozie koncentracyjnym stała się również udziałem ks. Antoniego Misiórskiego⁷⁶, który w okresie przedwojennym dał się poznać jako dobry duszpasterz i organizator. Odrestaurował np. kościół w Sulejowie po pożarze w 1923 r.,

⁷³ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 158–160; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 330.

⁷⁴ Ks. Henryk Szostak pochodził z Radomia. Urodził się 13 lutego 1909 r. Początkowo nauki pobierał prywatnie w domu. Następnie uczęszczał do Państwowego Gimnazjum im. Jana Kochanowskiego w Radomiu, Koedukacyjnego Gimnazjum w Kozienicach oraz Męskiego Gimnazjum Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu. W 1931 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Ukończył je, przyjmując święcenia kapłańskie 28 czerwca 1936 r. z rąk bp. Lorka. Jako wikariusz pracował we Więzownicy, w Lipsku oraz Chlewiskach. Ósmego sierpnia 1940 r. został aresztowany przez Gestapo. Zwolniony w październiku tegoż roku ponownie został aresztowany 27 listopada 1940 r. W grudniu 1940 r. przewieziono go do obozu koncentracyjnego Dachau. Zmarł 13 marca 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 130; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 336.

⁷⁵ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 254–255.

⁷⁶ Ks. Antoni Misiórski urodził się 13 stycznia 1891 r. w Ćmielowie. Podstawową edukację odebrał w miejscowej szkole powszechnej. Następnie uczęszczał do progimnazjum w Sandomierzu i Gimnazjum Męskiego w Kielcach. W latach 1907–1913 był alumnem Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Został wyświęcony na księdza 29 czerwca 1913 r. przez bp. Ryksa. Funkcję wikariusza pełnił w parafii Białaczów oraz Skaryszew. Jako administrator pracował w Niekrasowie i Goryniu. W 1923 r. został proboszczem w Sulejowie. Aresztowany przez Gestapo wraz z grupą 70 osób początkowo był przetrzymywany w Piotrkowie. Wkrótce został przewieziony do Auschwitz, a potem do Dachau. Zmarł 9 lipca 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 64; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 332.

a także po działaniach wojennych w 1939 r. W czasie okupacji 11 lutego 1941 r. najprawdopodobniej na skutek donosu Gestapo aresztował około 70 osób, w tym proboszcza Misiórskiego. Wszystkich wywieziono do Piotrkowa i tam poddano przesłuchaniom połączonym z torturami. Piątego kwietnia 1941 r. ks. Misiórski został wywieziony do obozu Auschwitz. Wkrótce jednak przetransportowano go do Dachau, gdzie otrzymał numer 25294. Był już wtedy mocno schorowany i wycieńczony. Jako niezdolny do pracy został przeniesiony do bloku inwalidów, gdzie zmarł 9 lipca 1942 r.⁷⁷

Kolejnym kapłanem diecezji sandomierskiej, który został zamęczony w obozie koncentracyjnym, był ks. Antoni Tworek⁷⁸. Wojna zastała go w Sandomierzu, gdzie pełnił funkcję rektora kościoła pw. św. Jakuba, a od 1940 r. wiceoficjała Sądu Biskupiego. Bardzo przeżywał utratę niepodległości przez Polskę i nie krył swoich patriotycznych poglądów. Najprawdopodobniej stało się to przyczyną jego aresztowania 12 marca 1942 r. Przechowywany w więzieniu na zamku w Sandomierzu był wielokrotnie bity i torturowany. Następnie został przewieziony do obozu Auschwitz, gdzie razem z ks. Rewerą pracował w komandzie Strassenbau przy budowie baraków. Byli tam często bici i maltretowani. Później przydzielono mu nieco lżejszą pracę⁷⁹, a w czerwcu 1942 r. przetransportowano go do Dachau, gdzie otrzymał numer obozowy 30275. Według relacji świadków nawet w tych ciężkich okolicznościach umiał zachować swą godność kapłańską, pozostając życzliwym i pomocnym dla współwięźniów⁸⁰.

Ostatnim z omawianych kapłanów diecezji sandomierskiej, którzy zginęli w obozach koncentracyjnych, był ks. Wincenty Wojtaśkiewicz⁸¹. Odznaczał się on

⁷⁷ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 258–260; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 332.

⁷⁸ Ks. Antoni Tworek pochodził z Łoniowa. Urodził się 6 stycznia 1897 r. Kształcił się w miejscowej szkole powszechnej, a potem w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu. W latach 1914–1920 był alumnem sandomierskiego seminarium. Święcenia kapłańskie otrzymał 30 maja z rąk bp. Ryksa. Jako wikariusz pracował w Ćmielowie. Następnie w latach 1922–1926 studiował prawo na KUL. W 1926 r. uzyskał tam tytuł doktora prawa kanonicznego. Po studiach przebywał we Francji, gdzie działał wśród polskich robotników. Następnie pracował w Sądzie Biskupim w Sandomierzu, a od 26 sierpnia 1931 r. był rektorem kościoła św. Jakuba. Udzielał się również m.in. jako spowiednik alumnów, opiekun Stowarzyszenia Robotników Chrześcijańskich w Sandomierzu oraz asystent kościelny Katolickiego Stowarzyszenia Mężów i Kobiet Diecezji Sandomierskiej. Aresztowano go 16 marca 1942 r. Początkowo był więziony w Sandomierzu, następnie w KL Auschwitz, skąd przetransportowano go do KL Dachau. Zmarł 23 grudnia 1942 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 181–182.

⁷⁹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 258–260.

⁸⁰ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 337.

⁸¹ Ks. Wincenty Wojtaśkiewicz urodził się 8 kwietnia 1890 r. w Pacanowie. Początkową edukację pobierał w Szkole Elementarnej w Pacanowie. Następnie uczył się w VII Męskim Gimnazjum w Warszawie. W 1915 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchow-

dużymi zdolnościami organizacyjnymi. Stworzył od podstaw parafię w Garbatce. Rozbudował istniejący drewniany kościół oraz wybudował nową murowaną plebanię. Rozwijał także działalność charytatywną, która nabrała rozmachu zwłaszcza po wybuchu wojny. Dwunastego lipca 1942 r. Gestapo przeprowadziło aresztowanie około 1 tys. mieszkańców Garbatki. Pośród nich był także ks. Wojtaśkiewicz. Wszystkie jego rzeczy skonfiskowano, a bibliotekę spalono. Osadzony w miejscowej szkole był wielokrotnie przesłuchiwany i bity. Namawiano go do podpisania zobowiązania do złamania tajemnicy spowiedzi, jak też do utworzenia Kościoła narodowego. Ks. Wojtaśkiewicz odrzucił owe propozycje, nawet za cenę zwolnienia. Wolał pozostać ze swoimi wiernymi także w chwilach niedoli. Pierwszego września 1942 r. przewieziono go wraz z innymi osadzonymi do KL Auschwitz. Ks. Wojtaśkiewicza przydzielono do ciężkiej pracy polegającej na rozładunku materiałów budowlanych. Skąpe pożywienie i mordercza praca szybko wyczerpały jego zdrowie. Zmarł z wycieńczenia w szpitalu obozowym 9 października 1942 r. Pozostał w pamięci swoich parafian jako dobry pasterz, który pozostał ze swoimi wiernymi do końca⁸².

Postawa kapłanów diecezji sandomierskich w niemieckich obozach koncentracyjnych, które dehumanizowały, degradowały i poniżały człowieka, potwierdza, że zachowali oni ludzką godność i chrześcijański etos. Zapominając o własnej nędzy, służyli innym. Mieli świadomość, że na ich przykład czekają współwięźniowie, a nawet ich brutalni prześladowcy. Wiedzieli, że świadectwo wiary to ich powołanie niezależnie od warunków i miejsca przebywania. I tak też się stało. Jednakże ich ofiara nie poszła na marne. Krew męczenników stała się nasieniem nowych chrześcijan, stanowiła też dowód wierności Bogu i ojczyźnie.

Duchowni jako ofiary terroru okupanta

Ofiara z życia kapłanów diecezji sandomierskiej obejmowała również konsekwencje różnych zdarzeń w czasie okupacji lub w końcowym okresie działań wojennych. Były to różnego rodzaju rewizje, więzienia, przesłuchania, egzekucje, ludobójstwa czy też cierpienia związane z przechodzącym frontem. Doświadczając wielu okrucieństw wojny i składając na ołtarzu ojczyzny swoje życie, kapłani ci potwierdzili umiłowanie ojczyzny oraz wykazali odpowiedzialność za

---

nego w Sandomierzu. Świecenia kapłańskie otrzymał w 30 maja 1920 r. z rąk bp. Ryksa. Jako wikariusz pracował w parafii Klwów, Białaczów, Bodzentyn, Solec nad Wisłą, Zwoleń oraz Gródek z rezydencją w Garbatce. Od 25 lutego 1932 r. był proboszczem w parafii Garbatka. Dwunastego lipca 1942 r. został aresztowany wraz z parafianami przez Gestapo. Najpierw więziono go i przesłuchiowano w budynku szkolnym w Garbatce, następnie przewieziono do Kielc. Stamtąd 1 września 1942 r. przetransportowano go do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Zmarł 9 października 1942 r. w szpitalu obozowym. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 228.

⁸² F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 68–71.

powierzoną sobie wspólnotę wiernych, pozostając z nimi zwłaszcza w trudnych chwilach niewoli⁸³.

Jednym z przykładów takiej postawy jest choćby osoba ks. Józefa Kownackiego⁸⁴, dla którego miłość do Boga i ojczyzny były wartościami nadrzędnymi, tak że nie zawahał się poświęcić dla nich swego życia. Jeszcze w czasie zaborów jako wikariusz prowadził ożywioną działalność społeczno-narodową. Następnie w okresie międzywojennym jako proboszcz służył swoim wiernym, zachowując silne przywiązanie do wartości patriotycznych. W 1939 r. w obliczu zagrożenia wybuchem wojny prosił o zgodę na podjęcie służby kapelana w wojsku⁸⁵. Z kolei w czasie okupacji niemieckiej odznaczał się odwagą i nieustępliwością w swoich działaniach. Wygłaszał w kościele patriotyczne kazania, angażował się w działalność spółdzielczą. Ze względu na swoją postawę był trzykrotnie aresztowany. Pierwszy raz 17 września 1940 r., po raz drugi 11 października tego samego roku, trzeci raz 3 października 1942 r. Bezpośrednią przyczyną drugiego aresztowania był list, jaki ks. Kownacki wysłał do burmistrza Góry Puławskiej, Johana Luzjuscha (Niemca), a konkretnie

⁸³ Autorka nie podjęła decyzji, czy do tego grona należy zaliczyć ks. Rajmunda Mateuszczyka, którego okoliczności śmierci nie są do końca wyjaśnione. Z całą pewnością przyczyniło się do niej zarażenie tyfusem plamistym. Zgon duchownego nastąpił jednak bezpośrednio po egzekucji 31 jego parafian, co miało być dla niego silnym wstrząsem psychicznym i przyczynić się do śmierci. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 42; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 331.

⁸⁴ Ks. Józef Kownacki pochodził ze wsi Rożki w parafii Kowala. Urodził się 10 marca 1874 r. Najpierw uczył się w domu rodzinnym, a następnie w latach 1884–1891 w Gimnazjum Męskim w Radomiu. W latach 1891–1895 był alumnem seminarium duchownego w Warszawie oraz w Sandomierzu (1895–1897). Święcenia kapłańskie przyjął z rąk bp. Sotkiewicza 28 listopada 1897 r. Jako wikariusz pracował w parafii Zwoleń, Radoszyce i Odrowąż. Tam bez zgody władz carskich zbierał składki i remontował dom parafialny. W 1902 r. został przeniesiony na wikariat do Połańca, następnie pracował w katedrze sandomierskiej. W 1903 r. był przez kilka miesięcy rektorem kościoła na Świętym Krzyżu, w grudniu zaś tegoż roku mianowano go wikariuszem w Smardzewicach. Tam w latach 1905–1906 rozwinął ożywioną działalność społeczno-narodową. Zorganizował np. szkołę na plebanii dla 30 dzieci, popierał manifestacje i wiece narodowe, głosił kazania patriotyczne oraz domagał się wprowadzenia języka polskiego we wszystkich instytucjach. W 1906 r. przeniesiono go na wikariat w Zemborzycach. Na wskutek represji władz carskich w latach 1907–1915 nie zajmował żadnego stanowiska. Jako administrator parafii pracował w Chotczy oraz Odrzywole. W 1921 r. został proboszczem w parafii Dąbrowa, a następnie w Odechowie, a od 1931 r. w Górze Puławskiej. W czasie okupacji został aresztowany w 1942 r. i wraz z grupą swoich parafian osadzony w więzieniu w Radomiu. W Górze Puławskiej 29 października 1942 r. został na oczach mieszkańców powieszony wraz z 20 mężczyznami. Zob. F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 89–110; B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 138–139; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 328.

⁸⁵ B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 139.

ostatnie jego słowa w tym liście: „proszę mnie nie straszyć więzieniem, bo ksiądz katolicki więzienia się nie boi”⁸⁶. Wtrącono go do więzienia w Radomiu: najpierw do ciemnicy, gdzie karmiono go tylko chlebem i wodą, następnie przeniesiono go do ogólnej sali, by po miesiącu zwolnić. Ks. Kownacki pozostał wierny swemu powołaniu i wyznawanym wartościom⁸⁷. Bezpośrednią przyczyną trzeciego aresztowania 3 października 1942 r. był odwet za zlikwidowanie przez polskie podziemie konfidentów Gestapo. Wraz z grupą 30 swoich parafian ks. Kownacki został wywieziony do więzienia w Radomiu, gdzie go przesłuchiowano. Następnie 29 października 1942 r. Gestapo przywiozło go wraz z 20 mężczyznami do Góry Puławskiej. Tam w pobliżu kościoła wybudowano szubienicę, na której stracono ks. Kownackiego i pozostałych aresztowanych. Według świadków duchowny do końca zachował wierność Bogu i miłość do ojczyzny⁸⁸. Pochowano w zbiorowym grobie. Zacierając ślady zbrodni wojennych, w 1944 r. Niemcy spalili ciała pomordowanych przez siebie ofiar⁸⁹.

Ks. Władysław Bobiński⁹⁰ po otrzymaniu święceń 24 sierpnia 1907 r. pracował z oddaniem w różnych parafiach jako wikariusz, następnie administrator parafii oraz proboszcz. Był kapłanem słynącym z gorliwości, cichości oraz życzliwości wobec duchowieństwa i wiernych. Ponadto odznaczał się dużym zamiłowaniem do języków starożytnych, a zwłaszcza do języka hebrajskiego. W czasie II wojny pracował jako proboszcz w Potworowie. Tam też 30 marca 1940 r. zmarł w wyniku najścia Gestapo na plebanię. Wieczorem tego dnia Niemcy przyjechali do Potworowa i udali się do ks. Bobińskiego. W kancelarii na plebanii przeprowadzono z nim rozmowę, która trwała około 15 minut. Treść tej rozmowy nie jest znana. Niestety zaraz potem w obecności gestapowców ks. Bobiński stracił przytomność i padł na podłogę. Próby ratowania go nie przyniosły rezultatu. Dokładne przyczyny jego śmierci do tej pory nie zostały wyjaśnione⁹¹.

⁸⁶ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 100.

⁸⁷ T. Mizak, *Zapisani na kartach historii – ks. Józef Benedykt Kownacki*, „Kurier Gminy Puławy” 37 (2008), s. 38.

⁸⁸ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 109–110.

⁸⁹ B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 139.

⁹⁰ Ks. Władysław Bobiński urodził się 15 listopada 1882 r. Pochodził ze wsi Borowiec w parafii Gowarczów. Początkową edukację odbierał w Szkole Elementarnej w Gowarczowie. Następnie uczył się w gimnazjum w Radomiu. Maturę zdał 26 września 1901 r. Do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu wstąpił 15 października 1901 r. Święceń kapłańskie przyjął 24 sierpnia 1907 r. z rąk bp. Zwierowicza. Jako wikariusz pracował w parafii w Ciepeliowie, Żarnowie, Wąchocku, Zemborzynie i Głowaczowie. W 1913 r. został administratorem parafii Smardzewice. Jako proboszcz posługiwał w Miszewie oraz Potworowie. Tam zmarł 31 marca 1940 r., porażony paraliżem na wieść o najściu gestapowców na plebanię. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 98–99; F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 143–145; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji...*, dz. cyt., s. 58, 170–171; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 323.

⁹¹ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 41 (1948), art. cyt., s. 143–145.

Kapłanem, który zginął na skutek działań wojennych, był również ks. Wincenty Krupa⁹². Jego kapłańska posługa przypadła na okres międzywojenny oraz okupację hitlerowską. Szóstego sierpnia 1937 r. mianowano go proboszczem w Piórkowie. Tam wraz z mieszkańcami parafii podjął się budowy kościoła parafialnego. Już w czasie wojny zakupił w 1941 r. działkę z przeznaczeniem pod nową świątynię. Kościół miał otrzymać wezwanie św. Marii Magdaleny. Koncepcję budowy sporządził architekt Stanisław Gałęzowski i Robert Kowalczyk. Niestety projekt ten nie otrzymał zatwierdzenia Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu. Władze kościelne wzięły pod uwagę niesprzyjające okoliczności do podejmowania nowych inwestycji (czas okupacji) i zaleciły, aby wznieść prostszą konstrukcję drewnianą. Ks. Wincenty Krupa rozpoczął więc budowę drewnianego kościoła o wymiarach nawy 10,7 m × 15 m, z prostokątnym prezbiterium o wymiarach 5 m × 6 m⁹³. Niestety w 1944 r. został ranny w czasie nalotu. Zmarł 12 sierpnia tegoż roku po amputacji nogi⁹⁴. Działania wojenne doprowadziły także do zniszczenia świątyni, którą budował w tak niesprzyjającym czasie⁹⁵.

Ks. Piotr Walczak⁹⁶ był człowiekiem o bardzo ciekawej historii życia. Przed seminarium pracował na kolei w środkowoazjatyckiej części ówczesnej Rosji. Zwie-

⁹² Ks. Wincenty Krupa urodził się 11 października 1902 r. w Rokitnie koło Szczekocin. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Rokitnie, a następnie uczył się prywatnie w Częstochowie. Dalszą edukację pobierał w Gimnazjum im. T. Kościuszki w Szczekocinach oraz w Gimnazjum im. R. Traugutta w Częstochowie. W latach 1922–1928 był alumnem Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 27 maja 1928 r. z rąk bp. Kubickiego. Posługiwał jako wikariusz w Białaczowie, Solcu nad Wisłą, Skórkowicach oraz Iwaniskach. W 1937 r. został mianowany proboszczem w Piórkowie. W czasie wojny wiernie trwał przy swoich wiernych, znosząc wszelkie trudności związane z okupacją hitlerowską. Zmarł 12 sierpnia 1944 r. w wyniku ran odniesionych w czasie nalotu niemieckiego. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 156; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 329.

⁹³ R. Mirowski, *Piórków. Kościół parafialny. Faza II: Kościół drewniany*, dawniekieleckie.pl/35-piorkow-kosciol-parafialny [dostęp: 25 XI 2019 r.].

⁹⁴ B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 156.

⁹⁵ R. Mirowski, *Piórków. Kościół parafialny...*, art. cyt.

⁹⁶ Ks. Piotr Walczak pochodził z diecezji łuckiej. Urodził się 19 kwietnia 1889 r. w Feliksowie w parafii Nieświcz. Początkowo uczył się prywatnie w domu. Potem pracował jako urzędnik w majątku w Równem i podłużańskim majątku rządowym. Od 1898 r. związał się z kolejnictwem. Najpierw pracował na prywatnej kolei żelaznej w Hucie Stepańskiej, a później jako żołnierz w 2. Zakaspijskim Batalionie Kolejowym. Po odejściu z wojska był telegrafistą, pomocnikiem naczelnika i naczelnika stacji w różnych miejscach środkowoazjatyckiej kolei żelaznej. Od 1908 r. mieszkał w Warszawie, ucząc się w zakresie szkoły średniej. W 1909 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 2 lutego 1915 r. z rąk bp. Ryksa. Jako wikariusz pracował w Bałtowie, Janowcu nad Wisłą oraz w Żarnowie. Następnie w latach 1919–1920 był administratorem na Świętym Krzyżu. Funkcję proboszcza pełnił w parafii Czermno,

dził północne pogranicze Indii. Pasjonował się zielarstwem. Po ukończeniu seminarium w Sandomierzu gorliwie pracował jako wikariusz, a następnie jako proboszcz. Stan zdrowia nie pozwolił mu jednak na dalszą posługę. Jako rezydent od 1934 r. przebywał w majątku po rodzicach w Feliksowie. Tam doświadczył prześladowań ze strony nacjonalistów ukraińskich. W obawie o swoje życie schronił się w Łucku. Kiedy powrócił po kilku dniach do swojego domu, został zatrzymany przez Ukraińców⁹⁷. Przez pewien czas przetrzymywano go w charakterze lekarza, gdyż wraz z aptekarzem o nazwisku Kowalski zgodził się leczyć swoich prześladowców. W połowie września został zabity we wsi Czarnków, a jego ciało wrzucono do studni⁹⁸.

Ostatnim ze wspomnianych w tej pracy duchownych jest ks. Wincenty Wróbel⁹⁹, którego powołanie można nazwać spóźnionym. Święcenia kapłańskie otrzymał dopiero w wieku 34 lat, niemniej energicznie włączył w pracę duszpasterską. Będąc proboszczem w parafii Klwów (1925–1934), odbudował kościół zburzony w czasie I wojny światowej. Ponadto dokonał też generalnego remontu plebanii i jej otoczenia¹⁰⁰. Po przejściu do parafii Borkowice ks. Wróbel dzielił wraz mieszkańcami swojej parafii trudny czas okupacji, jak również przejście frontu w 1945 r. Szesnastego stycznia 1945 r. został ranny podczas nalotu lotniczego. Zmarł 9 lutego 1945 r.¹⁰¹

Zakończenie

Diecezja sandomierska w swojej ponad 200-letniej historii wydała wielu wybitnych kapłanów. Byli wśród nich znani duszpasterze, uczeni, działacze społeczni i charytatywni. Przyczynili się oni do rozwoju wiary i świadomości religijnej mieszkańców

---

Bukowno, Sobótka, Bogoria oraz Raków. W 1934 r. ze względu na stan zdrowia na własną prośbę został zwolniony z obowiązków proboszczowskich. Po krótkim pobycie w sanatorium wyjechał w rodzinne strony, zamieszkał w osadzie Feliksów, zarządzając majątkiem odziedziczonym po rodzicach. Zginął zamordowany przez Ukraińców w połowie września 1943 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 190–191; W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 338.

⁹⁷ F. Jop, *Księża diecezji...*, KDS 42 (1949), art. cyt., s. 195.

⁹⁸ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 191.

⁹⁹ Ks. Wincenty Wróbel pochodził z Iłży. Urodził się 12 października 1878 r. Początkowo uczęszczał do Szkoły Elementarnej w Iłży, a następnie do Seminarium Nauczycielskiego w Solcu nad Wisłą. Był nauczycielem szkół elementarnych w Janowcu i Zarzeczu. W 1907 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 10 marca 1912 r. z rąk bp. Ryksa. Jako wikariusz pracował w parafii Klwów. Funkcje proboszcza pełnił w parafii Baćkowice, Klwów oraz Borkowice. Zmarł 9 lutego 1945 r. w Borkowicach. Został pochowany na cmentarzu w Iłży. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 246; B. Stanaszek, *Duchowieństwo diecezji...*, dz. cyt., s. 122, 155, 379, 421, 426, 461.

¹⁰⁰ Ł. Grzegorzczak, *Historia parafii Klwów do 1945 roku*, klwow.pl/asp/pliki/aktualnosci/11.pdf [dostęp: 25 XI 2019 r.].

¹⁰¹ W. Jacewicz, J. Woś, *Martyrologium polskiego duchowieństwa...*, z. 4, dz. cyt., s. 339.

diecezji. Jednakże charakterystycznym rysem duchowieństwa sandomierskiego był duch patriotyzmu i wpisane w to męczeństwo. Dotyczyło to zarówno czasu powstań narodowych¹⁰², walki o niepodległość, jak i okresu II wojny światowej. Zwłaszcza lata 1939–1945 były dla duchowieństwa diecezji sandomierskiej czasem prześladowań i męczeńskiej śmierci.

W okresie okupacji hitlerowskiej ok. 75 księży zostało poddanych różnym represjom i prześladowaniom, które w wielu przypadkach zakończyły się śmiercią. W niniejszej pracy zgodnie z założonym celem autorka przedstawiła okoliczności śmierci 26 kapłanów diecezji sandomierskiej. Spośród nich czterech zginęło na skutek działań wojennych: w wyniku nalotów, przechodzącego frontu czy też uczestnictwa w ruchu oporu. Największa liczba (17 księży) poniosła śmierć w obozach koncentracyjnych. Wiara i postawa siedmiu z nich sprawiła, że zostali w 1999 r. włączeni w poczet błogosławionych męczenników II wojny światowej. Również pozostali kapłani zamęczeni w obozach koncentracyjnych zasługują na upamiętnienie ze względu na swój heroizm i chrześcijańskie świadectwo. Ostatnia grupa omawianych kapłanów to ofiary terroru okupacyjnego. Spośród nich trzech zginęło z rąk niemieckich oprawców, dwóch zmarło w wyniku odniesionych ran, jeden zaś został zabity w swym rodzinnym majątku na Wołyniu z rąk ukraińskich nacjonalistów. Zestawienie tych wszystkich postaci w całość ukazuje obraz eksterminacji duchowieństwa diecezji sandomierskiej zarówno co do liczby umęczonych kapłanów, jak też i okoliczności ich śmierci.

Warto by jeszcze opracować jeszcze inne kwestie związane z omawianym tematem. Na uwagę zasługuje choćby szersze omówienie okoliczności śmierci dwóch alumnów: Jana Guziaka z Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu i pochodzącego z terenu diecezji sandomierskiej alumna Tadeusza Dulnego, którzy zginęli w obozach zagłady. Ponadto wielu z omówionych tu księży nie doczekało się obszerniejszych, pogłębionych opracowań, chociaż ich postawa i świadectwo wiary na to by zasługiwały.

Bibliografia

Źródła internetowe

„Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: Daleciński Antoni, swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMS/POLISHRELIGIOUSmartyr0423.htm [dostęp: 5 XI 2019 r.].

„Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: Miegoń Władysław, swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/

¹⁰² Zob. J. Wiśniewski, *Udział księży z diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863 r.*, Radom 1925; E. Orzechowska, *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym*, Sandomierz 2018.

- POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMS/POLISHRELIGIOUSmartyr1780.htm [dostęp: 13 XI 2019 r].
- „Biała księga”. *Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989)*, Dane osobowe: *Roslaniec Franciszek*, swygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMS/POLISHRELIGIOUSmartyr2326.htm [dostęp: 12 XI 2019 r.].
- Grzegorzyczyk Ł., *Historia parafii Klwów do 1945 roku*, klwow.pl/asp/pliki/aktualnosci/11.pdf [dostęp: 25 XI 2019 r.].
- J. Szczechowski, *Śladami pierwszego pionkowskiego proboszcza*, radioplus.com.pl/kultura/22329-sladami-ksiedza-ptaszynskiego [dostęp: 28 XI 2019 r.].
- Mirowski R., *Piórków. Kościół parafialny. Faza II: Kościół drewniany*, dawniekleckie.pl/35-piorkow-kosciol-parafialny [dostęp: 25 XI 2019 r.].
- Modlitwa w intencji kanonizacji „świętego Franciszka z Radomia”*, ekai.pl/modlitwa-w-intencji-kanonizacji-swietego-franciszka-z-radomia-d568900 [dostęp: 2 V 2019 r.].
- Niemirski Z., *Kapo w Dachau: Zaraz cię wyślę do twojego Boga!*, radom.gosc.pl/doc/2457054.Kapo-w-Dachau-Zaraz-cie-wysle-do-twojego-Boga [dostęp: 20 XI 2019 r.].
- Szczechowski J., *Śladami pierwszego pionkowskiego proboszcza*, radioplus.com.pl/kultura/22329-sladami-ksiedza-ptaszynskiego [dostęp: 28 XI 2019 r.].

Opracowania

- Bobula M., *Błogosławiony ksiądz Antoni Rewera, Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2001.
- Bobula M., Kwiatkowski J., *Ciernista droga prawdy. Błogosławiony ks. prałat Antoni Rewera*, Sandomierz 2002.
- Dąbek J., Łyko A., *Błogosławiony Ksiądz Antoni Rewera. Rewera, re quidem vera*, Sandomierz 2016.
- Franecki J., *Radomskie transporty więźniów do niemieckich obozów koncentracyjnych*, w: *Księga bólu i pamięci. Więźniowie hitlerowskich obozów koncentracyjnych z dystryktu radomskiego w latach 1939–1945*, cz. 1, kol. red. J. Franecki, H. Kisiel, J. Kosiec, Radom 1993, s. 19.
- Jacewicz W., Woś J., *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*, z. 4, *Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w archidiecezjach: mohylowskiej, poznańskiej i wileńskiej oraz w diecezjach: gdańskiej, kamienieckiej, łuckiej, pińskiej, przemyskiej, sandomierskiej, siedleckiej, tarnowskiej, warszawskiej, włocławskiej, w pralaturze pilskiej i wśród duszpasterstwa polonijnego*, Warszawa 1978.

- Jaworski Z., Nawrot D., *Błogosławiony ks. kmdr ppor. Władysław Miegoń, pierwszy kapelan Marynarki Wojennej II RP*, Warszawa 1999.
- Jop F., *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas drugiej wojny światowej*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 41 (1948), s. 140–147, 196–201, 243–260; 42 (1949), s. 26–40, 65–75, 98–101, 151–160, 192–199.
- Kaczmarek T., *Ks. Kazimierz Grelewski (1907–1942)*, „Ku Beatyfikacji Męczenników. Biuletyn Postulacji sprawy beatyfikacji 108 Męczenników Kościoła w Polsce z okresu II wojny” (1998), nr 3, s. 25.
- Kraśniński J., *Błogosławiony ksiądz Stefan Grelewski, Męczennicy 1939–1945* 40, Włocławek 2001.
- Kraśniński J., *Grelewski Stefan*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 5, Warszawa 1983, s. 513–515.
- Kraśniński J., *Ks. Pralat Antoni Rewera (1869–1942) – u progu beatyfikacji*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 92 (1999), s. 62–69.
- Krzemińska A., *Życie i działalność ks. Bolesława Strzeleckiego (1896–1941)*, Lublin 1998, mps w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Makarewicz S., *Mistrzowie wiary. Błogosławieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu drugiej wojny światowej*, Sandomierz 2001.
- Makarewicz S., *Sluga Boży ks. Franciszek Rosłaniec (1889–1942)*, „Kronika Diecezji Radomskiej” (1994), nr 1, s. 22–26.
- Mizak T., *Zapiski na kartach historii – ks. Józef Benedykt Kownacki*, „Kurier Gminy Puławy” 37 (2008), s. 38–39.
- Nawrot D., *Błogosławiony ksiądz komandor podporucznik Władysław Miegoń, Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2001.
- Olszewski D., *Polscy męczennicy drugiej wojny światowej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4 (2005), s. 109–117.
- Orzechowska E., *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym*, Sandomierz 2018.
- Radczak K., *Sprawa męczeństwa księdza Antoniego Rewery*, „Studia Sandomierskie” 6 (1990–1996), s. 557–566.
- Saracyn T., *Działalność społeczno-religijna ks. Stefana Grelewskiego (1898–1941)*, „Studia Sandomierskie” 11 (2007), z. 1, s. 5–67.
- Stanaszek B., *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1990.
- Stanaszek B., Nowakowski R., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 1, A–G, Sandomierz 2014.
- Stanaszek B., Nowakowski R., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 2, H–Ł, Sandomierz 2015.

- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 3, M–R, Sandomierz 2017.
- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, S–Ż. *Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019.
- Szymański M., *Oddział majora Hubala*, Warszawa 1986.
- Święci rodzą świętych, oprac. I. Ziembicki, Sandomierz 1999.
- Wardzyńska M., *Był rok 1939. Operacja niemieckiej policji bezpieczeństwa w Polsce Intelligenzaktion*, Monografie 53, Warszawa 2009.
- Więckowiak J., *Sługa Boży ksiądz Władysław Miegoń, starszy kapelan Polskiej Marynarki Wojennej*, Gdynia 1988.
- Wiśniewski J., *Udział księży z diecezji sandomierskiej w powstaniu styczniowym 1863 r.*, Radom 1925.
- Zemeła K., Miernik G., *Ks. Sykulski – lata okupacji, śmierć męczeńska w Oświęcimiu*, w: *Życie, dzieło, męczeństwo ks. Kazimierza Sykulskiego*, red. K. Zemeła, G. Miernik, Prace Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach 19, Skarżysko-Kamienna 1999, s. 105–118.
- Zimałek M., *Błogosławiony ks. Franciszek Rosłaniec, Męczennicy 1939–1945* 41, Włocławek 2001.
- Zimałek M., *Ks. prof. Franciszek Rosłaniec, teolog-biblista z Wyszmierzyc (1889–1942)*, „*Studia Sandomierskie*” 5 (1985–1989), s. 237–341.
- Zimałek M., *Rosłaniec Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 32, z. 132, Wrocław–Warszawa 1989, s. 99–100.
- Życie, dzieło, męczeństwo ks. Kazimierza Sykulskiego*, red. K. Zemeła, G. Miernik, Prace Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach 19, Skarżysko-Kamienna 1999.

Abstrakt

Eksterminacja duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej

Druga wojna światowa była czasem niezwykle trudnym dla społeczeństwa polskiego. Przyniosła bowiem ogrom zniszczeń materialnych, jak również liczne sytuacje skutkujące uszczerbkiem na zdrowiu oraz utratą życia wielu osób. Ta eksterminacja narodu polskiego podejmowana przez Niemców i Sowieców nie ominęła również duchowieństwa. Niniejszy artykuł omawia wojenne straty wśród kapłanów należących do diecezji sandomierskiej. W wyniku agresji wroga śmierć poniosło 26 księży tej diecezji. Okoliczności tych tragicznych sytuacji były różne: bezpośrednie działania wojenne, skutki pobytu w obozach koncentracyjnych czy też terror okupantów. Stały się one podstawą podziału artykułu na trzy części. Jako podstawę źródłową do opisu eksterminacji duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej

wykorzystano dostępne opracowania naukowe. W ten sposób artykuł w głównej mierze ma charakter porządkujący dotychczasowy stan badań nad tym tematem.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, diecezja sandomierska, eksterminacja, błogosławieni męczennicy II wojny światowej

Abstract

The Extermination of the Clergy of the Sandomierz Diocese During World War II

World War II was an extremely difficult time for Polish society. This is because it involved a great deal of material damage, as well as leading to a number of situations of damaged health or loss of life for many people. This extermination of the Polish nation undertaken by the Germans and the Soviets also affected the clergy. This article describes its course in relation to priests belonging to the Sandomierz diocese. As a result of warfare, 26 priests of this diocese were killed. The circumstances of these tragic situations were different: direct warfare, the effects of concentration camps, or the terror of the occupiers. This became the basis for dividing the article into three parts. The sources used for describing the extermination of the clergy of the Sandomierz diocese during World War II are the available academic studies. In this way, the article is mainly ordering the current state of research on this topic.

Keywords: World War II, Sandomierz diocese, extermination, blessed martyrs of World War II